

Leader+

KWARTALNIK

NUMER 5/2008

 S I E Ć
LEADER+

Drodzy Czytelnicy,

W naszym piątym wydaniu Kwartalnika Leader+ miło nam powitać reprezentantów Lokalnych Grup Działania z Podlasia – LGD Puszcza Białowieska, z Beskidów Zachodnich – LGD Podbabiogórze oraz Ziemi Hrubieszowskiej – Stowarzyszenie Hrubieszowsko-Mireckie „Lepsze Jutro”.

Jak zawsze grupy czerpią inspiracje z bogactwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego. LGD Puszcza Białowieska nie może narzekać na brak możliwości rozwoju swojego regionu, bogato obdarowanego przez naturę oraz tradycję i kulturę duchową swoich mieszkańców. Stowarzyszenie Hrubieszowsko-Mireckie i Podbabiogórze wykazały się godną do naśladowania pomysłowością.

Krainy, z których pochodzą LGD Puszcza Białowieska i Stowarzyszenie „Lepsze Jutro” mają na swoim terenie wiele ciekawych odkryć historyczno-archeologicznych. Pochodzą one nie tylko z czasów średnio-wiecznych, jak np. grodzisko w Zbuczu, ale także z II-IV w n.e., kiedy to przez Ziemię Hrubieszowską wędrowało germańskie plemię Gotów. Po osiemnastu wiekach, dzięki inicjatywie społeczności lokalnej, Goci znowu powrócili w te regiony. Dzięki warsztatom archeologicznym, budowaniu szlaków tematycznych oraz inicjatywom promocyjnym, podejmowanym przez Lokalne Grupy Działania, wiedza o historycznym dziedzictwie regionów jest przekazywana młodszymi pokoleniom oraz staje się bazą dla turystycznej marki lokalnej.

Na południowym krańcu Polski, LGD Podbabiogórze również z powodzeniem buduje i promuje swoją markę. Skupia w niej wszystkie cechy charakterystyczne dla tej części Beskidów, w szczególności folklor, tradycyjną kuchnię regionu Babiej Góry oraz malowniczy górski krajobraz. Nie ma wątpliwości, że wykorzystanie nowych technologii do promocji produktu turystycznego, utworzenie aktywnej strony internetowej Podbabiogórza to strzał w „10”.

Oprócz zapoznania się z prezentacjami Lokalnych Grup Działania, zachęcamy Państwa do przeczytania artykułu dotyczącego roli zaufania w Programie Leader oraz funkcji jaką pełni potencjał społeczny w rozwoju obszarów wiejskich, autorstwa p. Wojciecha Goszczyńskiego z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Życzymy Państwu interesującej lektury.

Redakcja

OD REDAKCJI	2
LEADER W POLSKICH REGIONACH	
Leader w Krainie Żubra	4
My z krainy Gotów — czyli nam się udało	8
Chata Gocka w Małomęczu	10
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Podbabiogórze”	11
PILOTAŻOWY PROGRAM LEADER +	
Informacja dotycząca wdrażania działania 2.7. „Pilotażowy Program Leader +” (Schemat II)	13
ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH	
Programy rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej	14
Zaufanie w programie LEADER. O społecznych czynnikach rozwoju obszarów wiejskich	15

Zespół redakcyjny w składzie:

Beata Szybińska
Barbara Kucharska

Fotografie:

LGD Puszcza Białowieska, LGD Stowarzyszenie Hrubieszowsko-Mireckie „Lepsze Jutro”, LGD Podbabiogórze, Jacek Fuchs, Barbara Kucharska, Agencja Reklamowa „Po Godzinach”

Wydawca:

Konsorcjum w składzie:
FAPA, FAOW, CDR, KRIR

Publikacja przygotowana w ramach zadania pt. „Kontynuacja Krajowej Sieci Leader+”

Projekt graficzny i DTP:

Agencja Reklamowa „Po Godzinach”
ul. Friedleina 6, 30-009 Kraków
tel. 012 623 77 74
www.pogodzinach.com.pl

Druk:

Drukarnia Nowator Sp. z o.o.
ul. Warszawska 1, 08-110 Siedlce
tel. 025 632 40 94
www.nowator.com

Leader w Krainie Żubra

Centralna Część Krainy Żubra obejmuje teren dwóch powiatów województwa podlaskiego: powiatu hajnowskiego (gminy wiejskie: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Narew, Narewka oraz gmina miejsko – wiejska Kleszczewo) i powiatu bielskiego (gminy wiejskie: Bielsk Podlaski i Orla)¹. Do najcenniejszych wartości przyrodniczych tego terenu należą naturalne lasy Puszczy Białowieskiej, a w szczególności najlepiej zachowane ich fragmenty znajdujące się w Obszarze Ochrony Ścisłej Białowieskiego Parku Narodowego (4747,17ha). Obszar ten od 1979 r. jest wpisany na Listę Obiektów Światowego Dziedzictwa Ludzkości. Ze względu na europejski wymiar wartości przyrodniczych Puszczy Białowieskiej oraz Doliny Górnej Narwi (północna część regionu) tereny te zostały włączone w system obszarów chronionych Natura 2000. Ponadto rejon charakteryzuje wyjątkowe zróżnicowanie pod względem etnicznym (Białorusini, Polacy, Ukraińcy) i wyznaniowym (prawosławni, katolicy) oraz spójność historyczna i administracyjna.

Efektom realizacji Schematu I Pilotażowego Programu Leader+ było powołanie Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska”. Jednocześnie z inicjatywy lokalnych środowisk dokonano analizy możliwości rozwojowych terenów wiejskich Centralnej Części Krainy Żubra, która pozwoliła na opracowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej. Wybór tematu priorytetowego ZSRW tj. „Wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci Natura 2000” wynika głównie z istnienia na obszarze LGD unikatowych walorów przyrodniczych, z których znaczna część została objęta siecią Natura 2000, jak również z niezwykle bogatej lokalnej kultury, zarówno materialnej jak i duchowej. Jednym z najbardziej racjonalnych sposobów wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla dobra lokalnej społeczności jest rozwój funkcji turystycznych regionu. Jednak by zachować trwałość i zrównoważenie takiego kierunku rozwoju, należy przede wszystkim zadbać o jego podstawy, czyli skutecznie chronić istniejące walory środowiskowe. W związku z powyższym jako pierwszy cel ZSRW wybrano: „Utrzymanie wysokiej jakości zasobów środowiska przyrodniczego i kultu-

rowego”. Założono przy tym, iż zasoby te będą wykorzystywane głównie w dwóch dziedzinach: rozwijającej się turystyce oraz tradycyjnej dla obszarów wiejskich działalności rolniczej nakierowanej głównie na pełnienie usług środowiskowych. Stąd wynikają kolejne cele: „Rozwój turystyki wiejskiej” oraz „Rozwój rolnictwa przyjaznego środowisku”. Biorąc pod uwagę podejście typu Leader za konieczne uznano wykreowanie w regionie LGD „Puszcza Białowieska” odpowiedniego potencjału ludzkiego, dlatego też jako czwarty cel wybrano: „Budowę kapitału społecznego”. Wszystkie cztery cele strategiczne zawarte w ZSRW regionu Puszczy Białowieskiej stanowią kompleks spójnych działań na rzecz wykorzystania istniejących w regionie zasobów: przyrodniczych i kulturowych dla poprawy dobrobytu lokalnej społeczności i są z powodzeniem realizowane od marca 2007 roku w ramach II schematu Pilotażowego Programu Leader+.

Dzięki wsparciu ze środków Programu Leader+ LGD „Puszcza Białowieska”, przy współpracy z instytucjami samorządowymi i pozarządowymi regionu, zrealizowała kilka ciekawych projektów szkoleniowych. Z pewnością na uwagę zasługuje cykl warsztatów archeologicznych dla młodzieży „Odkryjmy swoją przeszłość”. Przedsięwzięcie składało się z dwóch etapów. Pierwszy etap odbył się w czerwcu 2007 r. Jego uczestnicy poprzez prelekcje, wykłady i pokazy poznawali archeologię i jej metody badawcze oraz obiekty archeologiczne na terenie gmin wchodzących w skład LGD, w tym wczesnośredniowiecznego grodziska we wsi Zbucz. W drugim etapie, na przełomie sierpnia i września 2007 r., zorganizowano wykopaliska na terenie grodziska w Zbuczu prowadzone przez specjalistów ze Stowarzyszenia Dziedzictwo Podlasia i pracowników Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. W pracach czyn-

nie uczestniczyła młodzież ze wszystkich gmin obszaru LGD „Puszcza Białowieska”. Warsztaty zakończyły się nadaniem najbardziej aktywnym uczestnikom Certyfikatów Młodego Archeologa.

¹ Wymienione gminy należą do obszaru LGD Puszcza Białowieska

Kolejnym ciekawym projektem był cykl warsztatów rękodzielniczych „Po nitce do kłębka, czyli to i owo o twórczości ludowej”, których celem było przygotowanie kadr do prowadzenia zajęć edukacyjnych m.in. z młodzieżą i turystami. Realizatorzy projektu byli mile zaskoczeni ogromnym zainteresowaniem szkoleniami. W okresie od października do stycznia uczestnicy warsztatów poznawali w praktyce zagadnienia z zakresu: tkactwa, bibułkarstwa, wyplatania artystycznego ze słomy, haftu krzyżkowego, wykonywania tradycyjnych ozdób choinkowych z bibuły, słomy, gałązek brzoźowych oraz pieczenia

tradycyjnego chleba. W listopadzie w ramach warsztatów odbyły się zajęcia w terenie – „Szlakiem rękodzieła ludowego”, co pozwoliło uczestnikom poznać miejsca, gdzie kultywowane jest rękodzieło ludowe. Zrealizowany cykl warsztatów umożliwił rozwijanie i pielęgnowanie szacunku do kultury i tradycji przodków.

Obszar LGD „Puszcza Białowieska” jest bardzo atrakcyjny pod względem turystycznym. Zlokalizowanych jest tu ponad 100 kwater agroturystycznych i innych obiektów świadczących usługi turystyczne o mocno zróżnicowanym charakterze. Swoją ofertę usługodawcy sprzedają poprzez Internet i różnorodne wydawnictwa katalogowe i broszurowe. Informacja turystyczna zamieszczana w materiałach reklamowych jest często niepełna, niewłaściwie sklasyfikowana, niespójna i niejednolita. Najlepszym rozwiązaniem tego problemu wydaje się wdrożenie systemu kategoryzacji agrokwater i innych obiektów turystycznych, opartego na jednolitym systemie oceny i klasyfikacji. System kategoryzacji opracowany przez Polską Federację Turystyki Wiejskiej funkcjonuje, lecz jest niedostępny dla lokalnych usługodawców ze względu na niedostosowanie go do specyficznego charakteru regionu Puszczy Białowieskiej oraz wysoką cenę. W związku z powyższym konieczne jest opracowanie i wdrożenie wewnętrznego systemu kategoryzacji agrokwater i innych obiektów turystycznych, uwzględniającego specyficzne zasoby materialne i wartości kulturowe regionu. Obecnie został zrealizowany cykl szkoleń z udziałem zainteresowanych kwaterodawców, mający na celu zapoznanie ich z systemem i metodami kategoryzacji obiektów, wspólne wypracowanie (ocena i korekta) metod i narzędzi kategoryzacyjnych. Koncepcja funkcjonowania całego systemu jest jeszcze w trakcie opracowywania. Obiekty, spełniające wypracowane wspólnie i zawarte w kwestionariuszach kategoryzacyjnych wymagania podstawowe i uzupełniające (związane ze specyfiką regionu), zostaną w szczególności sposobem oznakowane. Wydane zostaną także materiały promocyjne na temat systemu i kwater poddanych klasyfikacji.

Bardzo istotnym wyzwaniem dla mieszkańców regionu, prowadzących działalność turystyczną, jest ciągłe poszukiwanie nowych pomysłów na przyciągnięcie i zatrzymanie turysty. Część projektów realizowanych przez LGD „Puszcza Białowieska” jest więc ściśle związana z kreowaniem nowych produktów turystycznych. Z szeregu działań wspomnieć należy projekt „Sady na szlaku”. Ideą projektu jest zaoferowanie gościom możliwości skosztowania tradycyjnych odmian owoców i ich przetworów, podczas pobytu w kwaterach agroturystycznych. W związku z tym przeprowadzono cykl szkoleń, których zadaniem było zwrócenie uwagi na konieczność ochrony i odnowy starych sadów przydomowych. Uczestnicy

ponadto wzięli udział w wyjeździe studyjnym do Chrystkowa, gdzie Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły już od kilkunastu lat wdraża z powodzeniem program restytucji starych odmian drzew owocowych i promuje coraz to nowe, lokalne produkty żywnościowe.

LGD „Puszcza Białowieska” w minionym roku organizowała bądź współorganizowała kilka interesujących przedsięwzięć, które miały na celu promocję regionu.

Na pewno warto wspomnieć o imprezie plenerowej pod hasłem „Na Iwana na Kupałę”, nad zalewem Bachmaty w Dubiczach Cerkiewnych. Jak mówi tradycja, w noc letniego przesilenia słonecznego młodzież zbierała się, by przy śpiewach i tańcach czcić pogańskiego boga Kupałę. Na Podlasiu ten słowiański obrzęd kultywowany od czasów pogańskich zanikł prawdopodobnie w połowie XIX wieku. Obecnie impreza organizowana w Gminie Dubicze Cerkiewne, przy współudziale Związku Ukraińców Podlasia ma charakter festynu ludowego, gdzie z dawnych pogańskich zwyczajów pozostały pieśni kupalne oraz obrzęd puszczania wianków na wodę. W tym roku nad zalewem w Dubiczach Cerkiewnych dopisała świetna pogoda, a przed licznie przybyłą publicznością zaprezentowało się wiele wspaniałych zespołów folklorystycznych z Podlasia: „Ranok”, „Rodyna”, „Skazka”, „Kuranty” i „Strumok”, oraz Ukrainy: „Rodonowi Dżereła”, „Rankowa Rosa”, „Żywycia”, „Wesela Słoboda”. Około godziny 21.00 odbył się tradycyjny kupalski obrzęd puszczania przez panny wianków na wodę, które dzielnie wyławiali młodzieńcy. Impreza w Dubiczach

Cerkiewnych została zakończona zabawą folkową z udziałem zespołów z Ukrainy: „Tycha Dumka”, „Krajany” i „Flyzza”.

Równie interesującym przedsięwzięciem, które już na stałe wpisało się w kalendarz letnich imprez regionu Puszczy Białowieskiej, był Festyn Archeologiczny zorganizowany we wrześniu 2007 roku, na terenie Wczesnośredniowiecznego Grodziska we wsi Zbucz. Przede wszystkim podczas festynu odbyło się uroczyste podsumowanie II cyklu warsztatów archeologicznych „Odkryjmy swoją przeszłość”. Można było zwiedzić teren wykopalisk i dowiedzieć się jakich odkryć dokonano na miejscu. Dużym zainteresowaniem wśród licznie zgromadzonej publiczności cieszyły się walki wojów i łuczników. Zaprezentowana została także drużyna konna oraz odbył się targ niewolników z udziałem publiczności. Przeprowadzono także wiele konkursów dla publiczności, a wśród nich m. in. Otwarte Mistrzostwa w Rzucie Chomątem. Chętnych do udziału nie brakowało. Imprezę uświetniły występy lokalnych zespołów artystycznych, między innymi: Zbuczanki, Czyżowianie, Kuranty. W programie nie zabrakło również pokazów rzemiosła średniowiecznego. Goście poprzez wykłady i praktyczne uczestnictwo

mogli poznać pracę kowala, garncarza, zielarza, rzeźbiarza, hafciarza. Zaprezentowano dawne, może już troszkę zapomniane, zawody: kaletnictwo, szewstwo, farbiarstwo, tkactwo. Pokazom towarzyszyło smakowanie dawnego jadła oraz średniowieczne obrzędy i wróżby.

W 2007 r. LGD „Puszcza Białowieska” współorganizowała także kilka mniejszych plenerowych imprez kulturalnych, z których warto wspomnieć: Jarmark „Kraina Szczęśliwości” nad zalewem Siemianówka (czerwiec 2007) oraz Festyn Kultury Białoruskiej w Orli (wrzesień 2007).

Ciekawą imprezą promocyjną był rajd rowerowy zorganizowany w październiku 2007 r. pod hasłem „Puszcza dla rowerów”, którego celem była popularyzacja szlaków rowerowych, historycznych, przyrodniczych i religijnych naszych gmin. Mimo niesprzyjającej – chłodnej i deszczowej pogody, w przedsięwzięciu wzięło udział około 50 osób z obszaru dziesięciu gmin objętych działaniem LGD. Poznaniu walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego regionu służył także narewowski spływ kajakowy, który odbył się w sierpniu 2007 r. Uczestnicy imprezy zostali zapoznani z programem Leader+ i działalnością partnerstwa.

We wrześniu 2007 roku członkowie oraz pracownicy Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska” wzięli udział w wyjeździe studyjnym – szkoleniowym do LGD Fundacja Bieszczadzka. Zasadnicze cele wyjazdu to przede wszystkim podpatrzenie działania innej lokalnej grupy, wymiana doświadczeń w zakresie wdrażania strategii i nawiązanie stałej współpracy. Miejsce wyjazdu zostało wybrane nieprzypadkowo. Przygraniczne położenie i związana z tym wielokulturowość regionu z licznymi mniejszościami etnicznymi i religijnymi oraz zrównoważone wykorzystanie walorów przyrodniczych obszaru objętego ZSRÓW stawia partnerskie LGD wobec bardzo podobnych problemów. Wymiana doświadczeń zainspirowała i wyzwoliła nowe, ciekawe pomysły, które pociągną za sobą konkretne działania. Program wizyty studyjnej był niezwykle bogaty. Uczestnicy wyjazdu przede wszystkim zapoznali się z działalnością LGD Fundacja Bieszczadzka oraz Karpackiego Centrum Turystyki Aktywnej „Zielony Rower” – Przedsiębiorstwa Społecznego. W miejscowości Lutowiska odbyło się spotkanie w Ekomuzeum „Trzy Kultury” oraz Centrum Promocji i Certyfikacji Produktu Lokalnego „Made in Bieszczady”. Podczas spotkania pokazano, jak można zaangażować społeczność lokalną w działania na rzecz podniesienia atrakcyjności turystycznej swojej okolicy – na przykładzie funkcjonowania Ekomuzeum. Zaprezentowano także, jak realizowane jest przedsięwzięcie – Bieszczadzki Produkt Lokalny, które przyczynia się do promowania lokalnych artystów, producentów i rękodzielników.

Zasadniczym punktem programu były spotkania z lokalnymi działaczami i liderami, a także z przedstawicielami mniejszości Rusińskiej. Wszyscy uczestnicy wyjazdu wrócili z pewnością bogatsi o nowe doświadczenia i pomysły, które będą starali się wdrażać na własnym obszarze.

Wiele zadań, które postawiliśmy przed sobą w ZSRÓW, udało się zrealizować z dużym powodzeniem. Przed nami jeszcze wielkie plany i niejedno wyzwanie. Mając na uwadze misję jaką jest dążenie do zdynamizowania rozwoju społeczno – gospodarczego obszarów wiejskich LGD „PB”, przy równoczesnym zachowaniu pełni bogactwa zasobów środowiskowych, zdajemy sobie sprawę, iż wiele jest jeszcze do zrobienia. Ważne, że LGD „Puszcza Białowieska” jest lokalną inicjatywą partnerską przedstawicieli sektora publicznego, prywatnego oraz organizacji pozarządowych. Ludzie ci reprezentują bardzo różnorodne środowiska, ale wszystkich łączy jedno – troska o przyszłość naszego regionu.

Więcej: www.lgd-puszcza-bialowieska.pl

Ewa Michalczuk, Mirosław Stepaniuk
Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”

My z krainy Gotów — czyli nam się udało

Po trzydziestu latach badań archeologicznych nad fenomenem gockiej cywilizacji, w ramach projektu „Śladami Gotów — pradzieje Ziemi Hrubieszowskiej elementem europejskiego dziedzictwa kulturowego”, realizowanego przez LGD Stowarzyszenie Hrubieszowsko — Mireckie „Lepsze Jutro”, przy wsparciu finansowym schematu II Pilotażowego Programu Leader+, powstała w Masłomęczu namiastka życia jego dawnych mieszkańców, czyli gocki szlak i chata wraz z jej „mieszkańcami”.

Masłomęcz to legendarna, słynna już na całym świecie miejscowość. To właśnie tutaj ponad ćwierć wieku temu odkryto cmentarzysko i osadę Gotów z II-IV w. n.e., którzy pojawili się w Kotlinie Hrubieszowskiej około 180 lat po Chrystusie. Nad Huczwią i Bugiem zbudowali potężną cywilizację, jedną z największych w Europie. Około 375 r. n.e., nękani przez najazdy wojowniczych plemion, m.in. Hunów opuścili okolice Hrubieszowa. Powrót Gotów do Masłomęcza zawdzięczamy Wójtowi Gminy Hrubieszów Janowi Motodeckiemu oraz prof. Andrzejowi Kokowskiemu, kierownikowi Katedry Archeologii Uniwersytetu Marii Curie — Skłodowskiej w Lublinie, którzy wskrzeszali duchy Gotów w sercach i umysłach mieszkańców Ziemi Hrubieszowskiej. Jeszcze do niedawna niestosownie Gotów uważano za ludzi prymitywnych. Prowadzone przez ponad 25 lat prace archeologiczne doprowadziły do sensacyjnych odkryć dotyczących życia tego ludu. O wysoko rozwiniętej cywilizacji nad Huczwią i Bugiem świadczą pozostałości piętrowych domów z kanalizacją, a także znajomość jedwabiu i technik powlekania dowolnego metalu innym metalem: srebrzenie, złocenie i cynkowanie przedmiotów. Przykładem wysoko rozwiniętej kultury jest tłumaczenie Biblii na język gocki. Jedną z największych tajemnic Gotów jest dziwny rytuał pogrzebowy. Do grobów składane były niekompletne ciała zmarłych. Zdecydowaną większość pogrzebanych ciał stanowią szczątki kobiet i dzieci. Gdzie zatem zniknęła męska część populacji? Jest to na razie wielka zagadka.

Głównymi celami projektu realizowanego w ramach Schematu II PPL+ była promocja dziedzictwa kulturowego i wzrost atrakcyjności turystycznej gmin Hrubieszów i Mircze. W ramach tego przedsięwzięcia powstał eksponat muzealny „Chata Gocka” w Masłomęczu oraz trasa turystyczna „Szlak Gocki”, łącząca Masłomęcz z Krytówem, która nawiązuje do historycznych wędrówek Gotów, ukazując zarazem osobliwości przyrodnicze i historyczne obszaru objętego ZSROW. Patronat naukowy nad projektem objął prof. A. Kokowski. Mieszkańcy gmin Hrubieszów i Mircze stworzyli nową legendę promującą Gocki Szlak, gdzie oprócz podziwiania walorów turystyczno krajoznawczych możemy „dosiaść” wilka przy Kapliczce św. Mikołaja w Kol. Krytów, przemierzyć Gocki Szlak oraz „dopełnić dzieła” wędrówki w Chacie Gotów, co gwarantuje szczęśliwość i powodzenie w pożyciu małżeńskim na długie lata. Ponadto w ramach projektu wsparto tworzenie i prowadzenie gospodarstw agroturystycznych, poprzez doradztwo i szkolenia podnoszące kwalifikacje osób świadczących usługi dla turystów. Wyszkolono także profesjonalnego przewodnika.

Dnia 11 sierpnia 2007 r., w Masłomęczu odbyła się Biesiada Archeologiczna, podczas której zaprezentowane zostały dawne rzemiosła gockie i czynności wykonywane przez ówczesną ludność. Wystąpił zespół gocki przedstawiając dawne obrzędy i zwyczaje.

Informacje o projekcie „Śladami Gotów – pradzieje Ziemi Hrubieszowskiej elementem europejskiego dziedzictwa kulturowego” i cywilizacji Gotów zawarte zostały w informatorze podsumowującym realizację projektu pt. „Trzydzieści powodów do dumy z mieszkania w krainie Gotów”, który jest barwną „opowieścią” naukową o: wykopaliskach, Gotach w świecie, Laurze Masłomęckim, Moroczynie, Ślipczu, Czerniczynie, Metelinie i jego potężnym władcy, Kosmowie który kusi tajemniczością, kobietach bez głów, przystojnym wojownikowi z Masłomęcza, pięknych Sarmatkach i ich perfumach o niespotykanym zapachu, wielkich chatach z Masłomęcza, gockich jubilerach i rzemieślnikach, wielkim centrum handlowym barbarzyńskiego świata, potędze pieniądza i nieodpartej mocy amuletów. Opowieść kończy się stwierdzeniem „wszystkie drogi prowadzą do Masłomęcza...”. Publikacja jest dla mieszkańców naszych gmin źródłem poznania dziedzictwa kulturowego swoich miejscowości i stanowi podstawę budowania wiosek tematycznych, jako produktu agroturystycznego, w ramach PROW na lata 2007-2013. Mieszkańcy obszaru objętego ZSRW planują utworzenie wioski Gotów oraz opracowanie i realizację projektu „Dzień z życia w krainie Gotów”, w ramach którego można będzie odbyć wędrowkę „Gockim Szlakiem” z Kryłowa do gockiej wioski w Masłomęczu, zająć się dawnym rzemiosłem, uprawiać poletka, a po trudach dnia, być może i bojach o uroczę sarmatki, przy suto zastawionym stole, racząc się jadłem przy pięknym masłomęckim zachodzie słońca, wsłuchiwać się w nocne opowieści z dawnych czasów naszego wielkiego współczesnego Beriga siedzącego na progu gockiej chaty...

LGD Stowarzyszenie Hrubieszowsko – Mireckie „Lepsze Jutro” podejmuje też inne inicjatywy. W partnerstwie z Urzędem Gminy Hrubieszów przygotowaliśmy projekt pt. „Liderzy na start” w ramach działania 9.5 „Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich” Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Planujemy przeszkolenie 20 lokalnych liderów zaangażowanych we wcześniejszą realizację projektów w ramach dwóch schematów PPL+, którzy będą mieli za zadanie inicjować pomysły na rzecz rozwoju obszarów wiejskich wśród swoich lokalnych społeczności.

Realizacja projektu „Śladami Gotów – pradzieje Ziemi Hrubieszowskiej elementem europejskiego dziedzictwa kulturowego” zbiegła się z dyskusją władz, środowisk naukowych oraz oświatowych województwa lubelskiego, toczącą się na łamach mediów, w wyniku której powstał ranking wydarzeń historycznych, które należy poznać i które stanowiłyby wizytówkę Lubelszczyzny w świecie. Intencją debaty było również przybliżenie młodemu pokoleniu historii „małej ojczyzny” poprzez wprowadzenie jej do programów nauczania w szkole. Okazało się, że wydarzeniem numer jeden dla czytelników biorących udział w dyskusji jest fakt przybycia w II w n.e. Gotów do Kotliny Hrubieszowskiej, właśnie w okolice Masłomęcza. Obecnie szlak i chatę gocką odwiedzają zorganizowane grupy i indywidualni turyści z obszaru województwa lubelskiego, a szczególnie dużym zainteresowaniem cieszy się ona wśród mieszkańców ościennych gmin, którzy mogą zapoznać się z żywą archeologią i na chwilę przenieść się do zamierzonych czasów. Podczas wizyty w Masłomęczu uczniowie mają okazję poznać historię swojej małej ojczyzny.

Efekty realizacji projektów w ramach dwóch schematów Pilotażowego Programu Leader+ zaczynają oddziaływać w sposób istotny na świadomość i postawy mieszkańców nie tylko gminy, ale i całego powiatu. Środowiska naukowe, archeologiczne i historyczne potwierdzają, że jest to jeden z niewielu takich pomysłów na czynną edukację historyczną w naszym regionie.

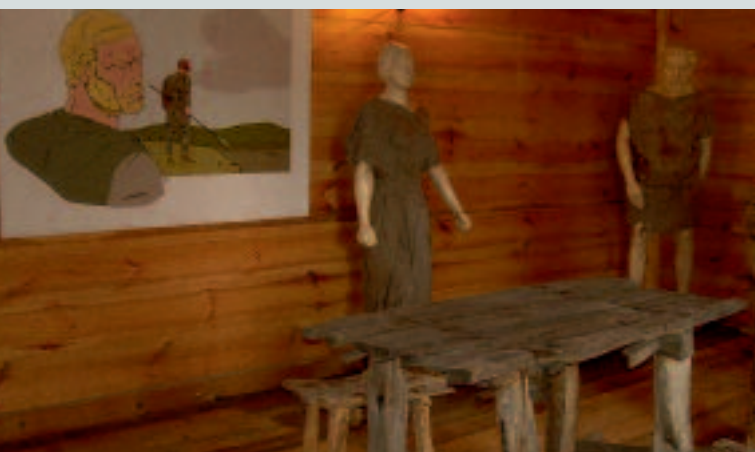
Tomasz Zajac

Stowarzyszenie Hrubieszowsko – Mireckie
„Lepsze Jutro” Lokalna Grupa Działania
www.lgdhrubieszow.pl

Chata Gocka w Masłomęczu

Chata została odtworzona na podstawie wielkiego domu gockiego odkrytego w Hrubieszowie Podgórzu, z zachowaniem wymiarów rzutu w skali 1:2 i ma wymiary 10m x 5m. Chata zbudowana z drewnianych bali i pokryta strzechą, składa się z dwóch części. Pierwsza, gospodarcza, posiada klepisko, na którym ustawiono zagrodę dla zwierząt wykonaną z drewnianych żerdzi. Góruje nad nią "poddasze", gdzie magazynowano np. siano dla zwierząt, to z kolei mogło służyć za miejsce do spania. Druga część to izba mieszkalna z podłogiem wyłożonym drewnem, w której odtworzono piec kopułkowy ogrzewający całe pomieszczenie.

Szlak Gocki

znaki: niebieskie, długość: 23,2 km

(przebiega przez teren gminy Hrubieszów i Mircze)

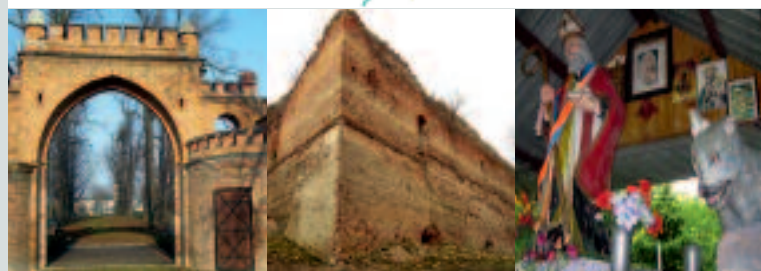
Masłomęcz – Mieniany – Cichobórz – Kosmów – Cichobórz – Kol. Kryłów – Kryłów

Co można na Szlaku Gockim:

- zwiedzić zrekonstruowaną Chatę Gotów z IV w. n.e. w Masłomęczu;

To właśnie w Masłomęczu ponad ćwierć wieku temu, odkryto cmentarzysko i osadę Gotów z II-IV w. n.e. Skandynawscy Goci pojawili się w Kotlinie Hrubieszowskiej około 180 lat po Chrystusie. Nad Huczwią i Bugiem rozwinęli jedną z najbardziej fascynujących cywilizacji ówczesnej Europy. Starożytną „stolicą” regionu stała się wówczas wielka osada na terenie dzisiejszego Masłomęcza.

- przejść przez teren dawnej osady Gotów w Masłomęczu, obok ich starożytnych cmentarzysk, na których odbywały się rytuały pogrzebowe mrozące krew w żyłach;
- zobaczyć pozostałości zespołu dworsko-parkowego położonego nad Bukową w Kosmowie;
- poobserwować czaple siwe w Cichobórze, największej kolonii tych ptaków na Zamojszczyźnie;

- sprawdzić, czy rzeczywiście kamienny wilk przy św. Mikołaju w Kol. Kryłów pomaga bezpłodnym kobietom;
- przejść aleją kasztanową dawnego zespołu pałacowego w Kryłowie do neogotyckiej bramy z domkiem odzwierne;
- zobaczyć XVIII-wieczny obraz Matki Boskiej Loretańskiej w kryłowskiej świątyni, słynący niegdyś cudami,
- zwiedzić ruiny zamku w Kryłowie, gdzie w 1687 roku wręczono kapelusz kardynalski Michałowi Radziejowskiemu, ówczesnemu prymasowi Polski i właścicielowi kryłowskich włości.
- zatrzymać się nad Bugiem (Kosmów, Kryłów), jedną z nielicznych, większych rzek w Europie o nieregulowanym korycie;

Rzeka Bug, będąca tutaj granicą między Polską i Ukrainą, stanowi także wschodnią granicę Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Rzeka obfituje w wiele gatunków ryb. Jej wody zamieszkują bobry. Na obrzeżach doliny licznie żerują bociany i czaple siwe. Nad Bugiem żyje blisko 200 gatunków ptaków. Podczas wiosenno-jesiennych wędrówek można tutaj zobaczyć m.in. łabędzie i żurawie. W dolinie rzeki odkryto wiele rzadkich gatunków owadów, wśród nich przepiękne motyle dzienne. Wszystko to powoduje, że dolina Bugu jest malownicza.

Opracowanie mapki: **Jacek Fuchs**

Autor zdjęć: **Jacek Fuchs**

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Podbabiogórze” Melodie ocalone od zapomnienia

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Podbabiogórze” obejmuje obszarem swojego działania 7 gmin powiatu suskiego, leżących u podnóża Babiej Góry: Budzów, Bystra – Sidzina, Jordanów, Maków Podhalański, Stryszawa, Zawoja, Zembrzyce. Realizowany w ramach Schematu II Pilotażowego Programu Leader+ projekt pt. „Turystyka, kultura i produkt lokalny – największą wartością Podbabiogórze” sprzyja zachowaniu dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich. Dzieje się to dzięki realizacji kompleksowych zadań, uwzględniających w szczególności rozwój turystyki, ochronę oraz promocję środowiska naturalnego i krajobrazu oraz poprzez wykorzystanie zasobów historyczno – kulturowych.

W zadaniach szkoleniowych realizowanych w ramach projektu skupiliśmy się na popularyzacji muzyki regionalnej. Od sierpnia ubiegłego roku organizujemy dla młodzieży bezpłatne warsztaty gry na skrzypcach z elementami rodzimego folkloru. Warsztaty będą prowadzone do końca lutego br. Instruktorem jest artysta – muzyk, miłośnik folkloru – Marcin Pokusa, który tak mówi o swojej pracy: *„Staram się pielęgnować kulturę i tradycję terenów, na których mieszkam, tych które są mi najbliższe. Staram się uczyć muzyki Karpat. W ciągu 6 miesięcy można nauczyć młodych ludzi nawet 30 melodii, ale my stawiamy na jakość. Lepiej żeby to było 20 melodii, ale zagranych precyzyjnie, bo muzyka ludowa nie znaczy byle jaka. Ona różni się charakterem, inna jest jej żywotowość niż muzyki klasycznej. W muzyce klasycznej aparat ręki musi być bardzo precyzyjnie ustawiony, tutaj jeżeli dźwięki wykonywane są czysto, można pozwolić sobie na większą dowolność.”*

W trakcie nauki młodzież poznaje tajniki gry na skrzypcach, jak również folklor, który na Podbabiogórze stale towarzyszył ludności wiejskiej. Repertuar wykorzystywany podczas kursu tworzą melodie z naszych stron, szczególnie z rejonu wokół Babiej Góry, melodie orawskie, podhalańskie i słowackie. Uwieńczeniem warsztatów będzie powstanie młodzieżowego muzycznego zespołu regionalnego, który zostanie wyposażony przez LGD w ludowe instrumenty. Działania te to sposób na zachowanie i promowanie folkloru Podbabiogórze. Jest to również forma aktywizacji młodzieży, zainteresowania jej bogatym dziedzictwem kulturowym małej ojczyzny. Wierzymy, że uczestnicy warsztatów zasilą kadry działających lub tworzących się zespołów regionalnych.

Promocja marki lokalnej „Podbabiogórze”

Ważnym zadaniem, jakie sobie postawiliśmy w ramach realizowanego projektu, jest stworzenie i wypromowanie marki „Podbabiogórze”, kojarzonej z obszarem objętym ZSRÖW. Takie podejście pozwala na lepszą identyfikację obszaru, na którym działamy. Dążymy do tego, by nasza marka stała się równie znana i popularna jak np. „Podhale”.

W tym celu przeprowadziliśmy certyfikację produktów lokalnych z terenu Podbabiogórze w trzech kategoriach: produkt artystyczno-rzemieślniczy, produkt usługowy i produkt spożywczy. Łącznie LGD przyznało 50 znaków promocyjnych „Łączy nas Babia Góra”. Ważną inicjatywą było utworzenie wirtualnego „Sklepu Babiogórskiego” jako sieci promocji i dystrybucji, który poza oczywistym podniesieniem wartości produktu lokalnego przyczyni się do poprawy jakości życia i umożliwi mieszkańcom korzystanie z nowych rozwiązań technologii informatycznych.

W „Sklepiu Babiogórskim” promowane są produkty sygnowane znakiem „Łączy nas Babia Góra”, w tym np.: Kosze z Łuby, Pasięka na Zagrodzie Dolnej, Ser Ziołowy – Wędzony, Ser Podpuszczkowy Wędzony, Nitki Serowe, Haft Pełny z Koronką i Balsam Karmeliński w Miodzie.

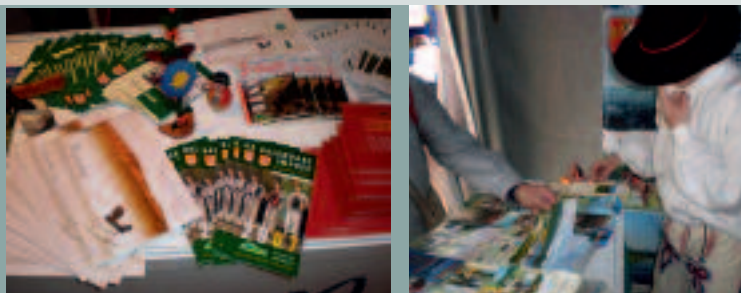
Dzięki wspólnym działaniom założony portal ułatwi małym wytwórcom dostęp do rynków zbytu. Produkty lokalne Podbabiogórze to nasz skarb o nieocenionej wartości, drzemący w nich potencjał może posłużyć do większego pobudzenia lokalnej przedsiębiorczości, przy równoczesnym zachowaniu miejscowego dziedzictwa.

Kolejnym elementem promocji marki był udział Stowarzyszenia LGD „Podbabiogórze” w targach turystycznych. Uczestniczyliśmy w IX Małopolskiej Giełdzie Agroturystycznej, XV Targach Turystycznych TT Warsaw oraz w XVI Targach Turystycznych Market Tour, odbywających się podczas Pikniku Nad Odrą w Szczecinie. Targi były znakomitą okazją do zaprezentowania oferty turystycznej i agroturystycznej, a także produktu lokalnego z terenu „Podbabiogórze”. Frekwencja na naszym stoisku w czasie targów TT

Warsaw potwierdziła słuszność naszego podejścia do promocji obszaru wokół Babiej Góry pod nazwą Podbabiogórze.

W ramach Pikniku nad Odrą zorganizowano:

- XVI Targi Turystyczne Market Tour
- Euroregionalne Prezentacje Turystyczne POMERANIA TOUR
- Festiwal Kuchni Regionalnych
- II Festiwal Książki

Wszystko było utrzymane w konwencji rodzinnego festynu i zabawy. Dzięki takiej formie, imprezie nie brakowało publiczności. Stoisko nasze prezentowało ofertę turystyczną Podbabiogórze i charakterystyczny dla naszego regionu produkt lokalny oraz foldery i katalogi wydane przez LGD Podbabiogórze. Szczególnie dużym zainteresowaniem cieszył się Katalog Produktów Lokalnych Podbabiogórze. Targi odwiedziło ok. 40 tysięcy osób, a wiele spośród nich trafiło na nasze podbabiogórskie stoisko. Nie byli to zwykli „zbieracze ulotek”, ale ludzie zainteresowani konkretnymi ofertami Podbabiogórze – wycieczkami, szlakami turystycznymi, agroturystyką, miejscami noclegowymi, trasami rowerowymi, produktem lokalnym. Bardziej dociekliwym odpowiadaliśmy na wiele szczegółowych pytań. Nasza organizacja była jedyną reprezentacją z południa Polski.

Kolejnym sposobem na spójną promocję naszego regionu jest nasza strona internetowa. W realizowanym projekcie: „Turystyka, kultura i produkt lokalny – największą wartością Podbabiogórze”

jednym z wiodących tematów było zastosowanie nowych informacji know-how i nowych technologii, które miały na celu podniesienie konkurencyjności usług sektora turystycznego. Stowarzyszenie LGD „Podbabiogórze” w trakcie realizacji projektu, przeprowadziło szereg szkoleń z zakresu zarządzania i zastosowania nowych technologii w sektorze turystycznym. Najważniejszym elementem, w tym zakresie, było powołanie do życia strony internetowej, poświęconej Podbabiogórskim Punktom Informacji Turystycznej. Portal internetowy to łatwo dostępna informacja o atrakcjach turystycznych oraz usługach i wydarzeniach na terenie naszego regionu. Będzie ona stale aktualizowaną gazetą z interesującymi wiadomościami, tablicą ogłoszeń i książką telefoniczną. Zainteresowani będą mogli się dowiedzieć, gdzie kupić babiogórską pamiątkę, gdzie spotkać się wieczorem ze znajomymi, jak znaleźć nocleg. To sposób wymiany informacji pomiędzy internautami żyjącymi w powiecie suskim a osobami zainteresowanymi tym regionem. Każdy z użytkowników może na portalu samodzielnie zamieszczać i aktualizować informacje, które od razu stają się dostępne dla innych zainteresowanych.

Stanisław Tempka

Biurowo LGD
Podbabiogórze
34-200 Sucha Beskidzka
ul. Kościelna 5b
/033/8744172
www.lgd-podbabiogorze.pl

Informacja dotycząca wdrażania działania 2.7

Pilotażowy Program Leader + Schemat II

Realizacja projektów w ramach Schematu II Pilotażowego Programu Leader + zbliża się do końca. Do 31 stycznia 2008 r. do Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA wpłynęło 5 końcowych wniosków o płatność od Lokalnych Grup Działania. Koniec wdrażania dla zdecydowanej większości projektów przypada na marzec i kwiecień br. W celu sprawnego zakończenia PPL+, FAPA przesłała do wszystkich beneficjentów pismo informujące o trybie pracy i wymaganiach związanych z zamykaniem Programu oraz umieściła odpowiednie dokumenty wdrożeniowe na stronie www.fapa.org.pl. Niezwykle istotne jest, aby projekty były kończone terminowo a wnioski o płatność końcową składane w wyznaczonych umową terminach. Z punktu widzenia płynności procesu weryfikacji wniosków oraz zamykania projektów, podpisywanie aneksów do umów, a także przesuwanie terminów składania wniosków o płatność (co miało miejsce w poprzednich okresach) nie powinno już występować. Należy wziąć pod uwagę, iż na obecnym etapie proces ten jest bardziej pracochłonny, zarówno dla LGD, jak i dla FAPA, ze względu na konieczność rozliczenia całego projektu, w tym pierwszej płatności i dokonywanie ewentualnych korekt, zwrotów środków oraz przygotowania i weryfikacji sprawozdań końcowych.

Do stycznia br. do FAPA wpłynęło 317 wniosków o płatność na łączną kwotę 37 mln złotych. W wyniku pozytywnej weryfikacji wniosków, wystawionych zostało 161 zleceń płatności na kwotę ponad 17 mln złotych. W porównaniu do poprzedniego okresu zauważalne jest szybsze tempo realizacji projektów, jednak w porównaniu do wartości wszystkich podpisanych umów (98,5 mln złotych) widać, że zrealizowanych zostało zaledwie ok. 40% zadań (w oparciu o złożone wnioski o płatność). W związku z tym, iż w bieżącym roku musi zostać zakończona i zamknięta realizacja działania 2.7 PPL+ w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006”, projekty muszą zostać zrealizowane zgodnie z terminami określonymi w umowach, gdyż w przeciwnym razie mogą wystąpić problemy z możliwością dokonania płatności.

Krzysztof Janiak
FAPA ZRW

Programy rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej

Po pozytywnej weryfikacji polskiego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, który został zaakceptowany stosunkowo wcześniej - w lipcu ubiegłego roku, zielone światło od władz unijnych otrzymało również kilkanaście innych programów z państw członkowskich. W ciągu najbliższych miesięcy pozostałe państwa i regiony Unii Europejskiej powinny uzyskać akceptację dla swoich programów rozwoju obszarów wiejskich. Na przyjęcie oczekuje m.in. program przygotowany przez Rumunię oraz kilka programów regionalnych. W sumie w latach 2007-2013 w Unii Europejskiej wdrażane będą na obszarach wiejskich ok. 94 różne programy, służące wspieraniu szeroko rozumianego rozwoju tych obszarów.

Z przeglądu przyjętych dokumentów wynika, że programy różnią się pod względem doboru zadań oraz priorytetów prowadzonej polityki obszarów wiejskich w latach 2007-2013, co znalazło odzwierciedlenie w udziale poszczególnych osi działań w całkowitym budżecie programów. Jest to konsekwencja generalnego założenia, że państwa opracowują i przyjmują własne programy, które jedynie muszą mieścić się w ogólnych ramach wyznaczonych na poziomie unijnym. Bazę stanowią dla nich m.in.: rozporządzenie Rady nr 1698/05 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz strategiczne wytyczne UE dla rozwoju obszarów wiejskich. Komisarz ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Mariann Fischer Boel wielokrotnie podkreślała, że nie istnieje jedno rozwiązanie, które tak samo dobrze pasowałoby do wszystkich obszarów wiejskich w Unii Europejskiej. Programy są częścią strategii na najbliższe lata. Ponadto należy również uwzględnić oczekiwane w związku z przeglądem w ramach Health Check zmiany w polityce rolnej, które prawdopodobnie będą zakładały działania w kierunku zwiększenia środków finansowych na rozwój obszarów wiejskich we Wspólnocie. Według Komisji Europejskiej, coraz ważniejsze staje się pobudzanie gospodarki na obszarach wiejskich poza ścisłym sektorem rolnym. Zwrócenie uwagi na ten obszar działań i dywersyfikację w kierunku nierolniczych rodzajów aktywności zakłada oś 3, przewidując środki finansowe na realizację tych celów. Rozdysponowanie funduszy na rozwój obszarów wiejskich w państwach członkowskich dowodzi jednak, że w większości przypadków niechętnie podchodzą one do inwestycji poza rolnictwem, obierając jako główny nurt działań Oś 1 lub 2.

Poniżej przedstawiamy rozwiązania przyjęte na lata 2007-2013 w programach krajowych dwóch państw członkowskich: Austrii oraz Portugalii. W pierwszym z nich priorytetowo potraktowana została Oś 2 (Poprawa środowiska naturalnego i terenów wiejskich), natomiast w drugim szczególnie nacisk położony został na Oś 1 (Poprawa konkurencyjności sektora rolnego

i leśnego). W obu państwach relatywnie najmniej środków, co stanowi również standard dla większości innych krajów i regionów Wspólnoty, przekazano na Oś 3 (Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej).

Austria

Charakterystyczną cechą Austrii jest znaczący udział ziem, które położone są na obszarach górskich (ponad 60% terytorium). Ponadto niemal 80% terytorium jest sklasyfikowana jako obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Wśród ok. 8 mln mieszkańców tego państwa 78% mieszka na obszarach o charakterze wiejskim. W przeważającej części dominującymi walorami są wysoka wartość przyrodnicza obszarów, czyste środowisko naturalne oraz bogate dziedzictwo kulturowe.

W odpowiedzi na szczególną sytuację wynikającą z położenia geograficznego (kraj alpejski) oraz specyficznych potrzeb społeczeństwa zamieszkującego tego typu obszary, duże znaczenie zostało przypisane wspieraniu ochrony środowiska i utrzymaniu krajobrazu. W programie rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 z całego budżetu 7,82 mld euro zdecydowana większość środków została przekazana na działania Osi 2 (ponad 5,66 mld euro, z czego połowa to środki unijne). Budżet tej osi obejmie działania rolnośrodowiskowe, stanowiące zdecydowany priorytet, z szeroką gamą zadań mieszczących się w tym zakresie. Działania rolnośrodowiskowe wraz z płatnościami wyrównującymi koszty gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach (ONW) będą w sumie stanowić 90% środków przeznaczonych na Oś 2. Wszystkie płatności wypłacone za pośrednictwem tej grupy działań będą przyczyniać się do ochrony wrażliwych ekosystemów na obszarach górskich oraz będą służyć wynagradzaniu rolników, którzy decydują się na podwyższoną ochronę środowiska naturalnego. W ramach Osi 1 (ponad 540 mln euro ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, w całości finansowana na poziomie 1,07 mld euro) najważniejszym elementem będzie modernizacja gospodarstw rolnych, wsparcie dla zagospodarowania się młodych rolników, pomoc na inwestycje w infrastrukturę związaną z rozwojem sektora rolnego i leśnego, a także wartość dodana w sektorze produktów rolnych w postaci wsparcia przetwórstwa i sprzedaży. Najstabiliej dofinansowana pozostaje Oś 3, w której blisko 2/3 budżetu (506 mln euro, w tym 254 mln euro z nowego funduszu Unii Europejskiej) zostanie przeznaczona na dwa główne nurty działań: podstawowe usługi dla gospodarki i ludności na obszarach wiejskich oraz ochronę naturalnego dziedzictwa na obszarach wiejskich. Na Oś 4 – obejmującą wdrażanie działań w oparciu o podejście Leader przeznaczona zostanie z publicznych środków suma 423 mln euro (213 mln euro z unijnego budżetu).

Portugalia

Obszary wiejskie stanowią ok. 85% terytorium państwa i odznaczają się niską gęstością zaludnienia. Z całego terytorium 81% obszarów jest sklasyfikowanych jako ONW, a 21% przynależy do

sieci Natura 2000. W bieżącym okresie programowania Portugalia dążyć będzie do poprawy konkurencyjności sektorów: rolnictwa i leśnictwa, a także wspierania zrównoważonego krajobrazu i zasobów naturalnych oraz rewitalizacji ekonomicznej i społecznej obszarów wiejskich. Silny akcent został położony na konkurencyjność – jest to główny priorytet w zakresie programu rozwoju obszarów wiejskich, a poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego stanowi podstawowy filar, na którym oparto strategię rozwoju tych obszarów. W związku z tym Oś 1 jest najważniejsza również ze względu na kryterium finansowe (niemal połowa środków z całego budżetu programu opiewającego na ponad 4,44 mld euro). Innymi celami wyróżnionymi w krajowym programie są: zrównoważone zarządzanie krajobrazem i wprowadzenie większej dynamiki na obszary wiejskie. W obrębie działań Osi 1 (2,08 mld euro środków publicznych, w tym 1,56 mld euro z unijnego funduszu), oprócz generalnego wspierania konkurencyjności, uwagę skierowano również na strategiczne sektory (owoce i warzywa, kwiaty, oliwa z oliwek, wino, produkty wysokiej jakości), jak również zajęto się poprawą skuteczności systemów nawadniania oraz promowaniem wiedzy i budową kapitału.

Zakres Osi 2 (z funduszami w wysokości 1,77 mld euro, z czego wkład ze środków unijnych to 1,44 mld euro) obejmuje takie priorytety jak:

- wsparcie utrzymania aktywności na obszarach o mniej korzystnych warunkach gospodarowania i w regionach o charakterze górskim,
- organiczne i zintegrowane rolnictwo,
- działania rolnośrodowiskowe.

Na działania Osi 3, które będą realizowane przy wykorzystaniu podejścia Leader, wyodrębniono kwotę ponad 6,68 mln euro (5,06 mln euro z budżetu UE). Głównym priorytetem w ramach Osi 3 będzie ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego na obszarach wiejskich. Na wsparcie wybranych zintegrowanych strategii zgodnych z zasadami Leader przeznaczono sumę 452,9 mln euro (odpowiednio 360,6 mln euro środków unijnych).

Opracowała:

Marta Leoniak

FAPA

na podstawie materiałów źródłowych z Komisji Europejskiej

Zaufanie w programie LEADER

O społecznych czynnikach rozwoju obszarów wiejskich

Wprowadzenie:

Zaufanie jest często ignorowanym czynnikiem wpływającym na jakość życia i możliwość współdziałania na obszarach wiejskich. Tymczasem poczynając od najprostszych sytuacji, takich jak pomoc sąsiedzka, aż do aktywności całych wspólnot, to właśnie zaufanie do najbliższych, mieszkańców, członków społeczności, władzy, aktywistów organizacji pozarządowych zdaje się być elementem decydującym o powodzeniu lub porażce danego działania. Co więcej, przykłady państw bazujących na silnie scementowanych społecznościach lokalnych, takich jak np. Irlandia, Hiszpania, kraje skandynawskie, pokazują, że chęć i zdolność do współdziałania oraz współtworzenia wizji i konkretnych działań mogą w znacznym stopniu niwelować brak środków finansowych, niekorzystną sytuację polityczną czy demograficzną. W okresie zmian podstawą działań na wsi staje się umiejętność współpracy, zaufania i wzajemnej pomocy. Przypadek polskich obszarów wiejskich jest w tym kontekście szczególny. Jednym z istotniejszych problemów, przed którym stoją mieszkańcy polskiej wsi, jest stosunkowo niewielka zdolność do współpracy i współdziałania. Abstrahuje od skomplikowanych, często związanych z dziedzictwem historycznym, przyczyn takiego stanu rzeczy, należy wstępnie zauważyć, że zjawisko to wpływa na szereg aspektów wiejskiego życia, kształtując także dość niski poziom aktywności obywatelskiej w kraju. W tym kontekście należy szczególnie uwagę zwrócić na programy i mechanizmy kształtujące pozytywny wpływ na poziom zaufania, jako te, które wzmacniając zdolność wspólnot do działania, wpływają w sposób istotny na potencjał i przyszłe szanse polskiej wsi. Jednym z najważniejszych i z pewnością najbardziej kompleksowych narzędzi budowania sieci zaufania jest aktualnie Program LEADER+. W artykule tym spróbuję przedstawić z jednej strony, jak mechanizm ten może kształtować zaufanie na obszarach nim objętych, a z drugiej postaram się przynajmniej częściowo odpowiedzieć, na ile zdolność do współpracy i współdziałania jest warunkiem koniecznym poprawnego funkcjonowania partnerstw i na jakie elementy członkowie Lokalnych Grup Działania powinni zwrócić szczególną uwagę, by zbudować opartą na zaufaniu podstawę do dalszego rozwoju obszarów wiejskich.

Poziom zaufania na obszarach wiejskich w Polsce

By uświadomić sobie, jakie jest społeczne tło funkcjonowania partnerstw w Polsce oraz ile w kwestii budowy zdolności do współdziałania jest jeszcze do zrobienia, należy wziąć pod uwagę podstawowe dane opisujące poziom zaufania, chęci i umiejętności współpracy czy zaangażowania na obszarach wiejskich.

Danych bezpośrednio obrazujących poziom zaufania na polskiej wsi dostarczają nam cykliczne raporty Fundacji na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa. Istotne są dwie tabele pokazujące specyfikę społeczną charakterystyki obszarów wiejskich.

Tabela 1. *Poziom uogólnionego zaufania na obszarach wiejskich. Dane w % (FDPA 2006: 102)*

	Ogólnie większości ludzi można ufać	W stosunkach z innymi trzeba być ostrożnym	Trudno powiedzieć
Polska	19	79	2
Wieś	15	82	3
Rolnicy	5	94	1

Tabela 2. *Poziom zaufania do sąsiadów i władz samorządowych. Dane w % (FDPA 2006: 102)*

	Zaufanie do sąsiadów	Zaufanie do władz gminy
Polska	75	56
Wieś	81	61
Rolnicy	87	66

Powyższe dane pokazują ciekawą cechę społeczności wiejskich. Ufamy osobom, z którymi mamy bezpośredni kontakt. Jak wynika z danych, poziom zaufania zaczyna gwałtownie spadać kiedy bierzemy pod uwagę osoby i instytucje, które nie są w bezpośrednim kontakcie z badaną osobą. Możemy wysnuć wniosek, że aby skutecznie aktywizować mieszkańców należy zejść z działaniami aż na poziom lokalny i dotrzeć bezpośrednio do społeczności.

Próbując podsumować wyniki badań trzeba podkreślić, że obszary wiejskie funkcjonują w swoistym klimacie nieufności. Łatwo przewidzieć, jak niski poziom zaufania odbija się negatywnie na zdolności do współpracy, do współdziałania i aktywności mieszkańców obszarów wiejskich. Badania przeprowadzone przez zespół profesora Andrzeja Kalety, w jednej z gmin północnej Polski pokazują, że ponad 65% osób ją zamieszkujących nie angażowało się i nie ma zamiaru angażować się w rozwój społeczności lokalnej i swojej najbliższej okolicy. Ciężar podejmowania działań jest w przypadku większości respondentów przerzucany na instytucje publiczne, jako zobligowane prawem do działania.

W tym miejscu po raz kolejny pojawiają się dwa pytania: (1) jak tak niski poziom zaufania, zdolności czy chęci do działania odbija się na tworzeniu i funkcjonowaniu lokalnych grup oraz (2) czy Program LEADER jest w stanie wzmocnić i pozytywnie wpłynąć na poziom zaufania.

Czy zaufanie jest polskiej wsi potrzebne?

Zanim przejdziemy do części dotyczącej bezpośrednio Programu LEADER należy jeszcze zastanowić się, dlaczego właściwe zaufanie jest czynnikiem tak istotnym, mogącym wpłynąć na kształt i perspektywy społeczności lokalnych. Jest rzeczą oczywistą, że lepsze efekty przynoszą działania zbiorowe, uczestnictwo w organizacjach pozarządowych, zdolność do współpracy i współdziałania w celu osiągnięcia wspólnego, a nie indywidualnego celu. Należy jednak stwierdzić, że znaczenie zaufania w dużym stopniu wykracza poza przyspieszenie animacji wspólnot. Poziom zaufania wyznacza perspektywy rozwoju osób, jak i całych grup. Ufając instytucjom, organizacjom, osobom z zewnątrz, otwieramy się na nową wiedzę, doświadczenia i wzorce. Wpływa to na obniżenie kosztów związanych z działaniami na rzecz rozwoju, usprawnia przepływ informacji oraz ułatwia wprowadzanie innowacji, zwiększa także zdolność do podejmowania ryzyka oraz do budowania zaufania względem instytucji publicznych. W efekcie, wszystkie te elementy ułatwiają rozwój ekonomiczny¹. Biorąc aktywny udział w życiu społeczności współpracujemy z osobami i instytucjami o niekiedy większym potencjale wiedzy, doświadczeniu i władzy. Prawidłowe działanie, wymaga w tym wypadku pewnej delegacji uprawnień, mówiąc inaczej, zaufania partnerowi i przekazania mu części kompetencji. Zaburzenie tego procesu może doprowadzić do nieprawidłowości, takich jak: obarczanie pojedynczych osób czy instytucji nadmierną odpowiedzialnością, czy też zaburzeniami funkcjonowania całego partnerstwa. Przykłady mikropożyczek i inicjatyw takich jak: Grameen Bank czy Rotating Savings and Credit Associations pokazują, że bazując na zaufaniu można osiągnąć spektakularne efekty, wyprowadzając z biedy nawet najuboższe społeczności globu. Co więcej, w przypadku wyżej wymienionych programów rozwój ekonomiczny był wynikiem zbudowania solidnych podstaw, bazujących na rosnącej zdolności do współdziałania ze sobą poszczególnych osób, organizacji i instytucji.

Ostatnim elementem związanym z zaufaniem, najtrudniej uchwytnym, aczkolwiek równie istotnym, jest komfort życia. Jest to kategoria często podnoszona przez socjologów i politologów badających poziom zaufania i jego wpływ na funkcjonowanie wspólnot lokalnych². Najogólniej rzecz biorąc, twierdzą oni, że społeczność budowana na wzajemnym zaufaniu mieszkańców, władz na różnych szczeblach oraz stowarzyszeń oferuje większe możliwości stabilnego rozwoju, tak zbiorowego, jak i indywidualnego.

Program LEADER jako mechanizm wzmocnienia zaufania na obszarach wiejskich

Niewątpliwym problemem związanym z oceną rzeczywistej efektywności programu jest brak badań ewaluacyjnych zakrojonych na szeroką skalę. Na tym etapie wszelkie dane pochodzą

¹ (Aldridge, Halpern, Fitzpatrick, 2002)

² (Putnam 1995)

z niewielkich projektów realizowanych w poszczególnych partnerstwach i ich wyniki powinny raczej służyć jako pewien trop, próba zarysowania problemu, a nie jako ostateczna odpowiedź.

Przechodząc do sedna, w naukach społecznych swego czasu istotnym tematem stała się zdolność wspólnot wiejskich do samodzielnego rozwoju. W dyskusji dominowały dwa skrajne poglądy: pierwszy mówiący o naturalnej zdolności społeczności wiejskiej do samoorganizacji, drugi o kulturowym obciążeniu i niedostosowaniu mieszkańców wsi do demokratycznej rzeczywistości. Analizując problem zdolności do współpracy i zaufania na obszarach wiejskich można stwierdzić, że mechanizmy wpisane w program LEADER – takie jak konstruowanie trójsektorowych partnerstw, sieci na poziomie lokalnym i regionalnym, uspołecznione tworzenie strategii rozwoju – w założeniu zdają się wykorzystywać społeczną energię mieszkańców regionów, organizując je w nowoczesną formę instytucjonalną, przełamując dwubiegunową wizję rozwoju obszarów wiejskich. Co więcej, jak zauważają badacze obszarów wiejskich, najefektywniejszym sposobem wzmacniania zdolności społeczności do współpracy jest wykorzystanie ich potencjału, przy jednoczesnym transferze wiedzy i moderowaniu procesów z zewnątrz³. LEADER w swojej praktyce, zdaje się właśnie odchodzić od podziału: rozwój oddolny – rozwój ekspercki, łącząc najważniejsze elementy tych dwóch pojęć.

Analizując wyniki badań dotyczących programu LEADER należy jednak podkreślić pewne rozbieżności między zakładanymi celami a praktyką realizacji. **Przede wszystkim, żeby można było potraktować inicjatywę LEADER jako ważne narzędzie budowania zaufania i zdolności do współpracy na wsi, niezbędne jest zakorzenienie jej działań w społecznościach lokalnych.** Tymczasem praktyka realizacji pokazuje raczej, że lokalne grupy działania funkcjonują na obszarze zdecydowanie większym niż lokalny. W tym wypadku problematyczna może być rzeczywista siła oddziaływania partnerstw na całe społeczności. Na tym etapie realizacji, Program LEADER zdaje się działać raczej punktowo, budując zaufanie w obrębie poszczególnych sieci (np. instytucji publicznych, organizacji pozarządowych włączonych do działania LGD). Nie umniejszając wagi tego typu aktywności, tworzącej dobry klimat do współpracy jednostek jak dotąd nie współdziałających ze sobą, można się zastanawiać, czy nie istnieje szansa pełniejszej aktywizacji całych społeczności. Wydaje się, że odpowiedzią na tak postawiony problem byłoby zachęcenie lokalnych grup działania do pełnienia funkcji „parasola”. Polegałaby ona na wspieraniu, np. systemem małych grantów, inicjatyw i pomysłów wypływających bezpośrednio z poziomu społeczności lokalnej. Pomoc może przybrać także postać transferu wiedzy i umiejętności, zamieniając LGD w swoisty inkubator działań obywatelskich na danym obszarze. Pozwoliłoby to lokalnym grupom pośrednio, ale realnie, wpływać na społeczny rozwój całych regionów, nie ograniczając

się tylko do kluczowych, ale punktowych inicjatyw. Co więcej, partnerstwa mogłyby się w ten sposób stać swego rodzaju platformami porozumienia, miejscem, w którym prezentowane są pomysły, wizje i inicjatywy mieszkańców oraz instytucji. Kolejnym elementem wartym wzmocnienia, jest partnerstwo. Jeżeli prawdą jest, że na obszarach wiejskich funkcjonuje swoisty klimat nieufności do osób i instytucji niezwiązanych bezpośrednio z miejscem życia danej zbiorowości, to lokalna grupa działania, poprzez inkubację inicjatyw lokalnych oraz połączenie działań różnych sektorów, może stać się pierwszym tworem pozytywnie kształtującym podejście mieszkańców wsi do sektora publicznego czy pozarządowego. **Lokalne grupy działania, dążąc do wzmacniania społecznego potencjału swoich regionów, powinny dotrzeć do pomysłów i inicjatyw rodzących się w obrębie poszczególnych społeczności.**

Oczywiście został tu przedstawiony tylko pewien zarys problemu. Ważne jest, aby nie zmarnować szansy, którą dają mechanizmy wpisane w Program LEADER. W tym celu potrzebne jest wyjście poza ideologię, pewną hasłowość programu. Partnerstwa tworzone na potrzeby LEADER obejmują swoim zasięgiem obszary tak rozległe geograficznie, jak i społecznie. Gęstość zaludnienia na wsi, waha się średnio w Polsce w granicach 50 osób na km² (FDPA 2006), jedna lokalna grupa działania, obejmująca swoją aktywnością społeczności wiejskie do 100.000 mieszkańców, ma stosunkowo niewielkie możliwości oddziaływania na całym obszarze. Właśnie z tego powodu w tym artykule tak duży nacisk położony jest na tworzenie sieci poprzez wspieranie mniejszych inicjatyw. Istotnym jest, że tak funkcjonujące LGD mają możliwość „narzucenia definicji sytuacji”, czyli partnerstwo wspierając lokalny potencjał i aktywność może kształtować go w odpowiedni sposób (np. narzucając wysokie standardy organizacyjne, wymagając przejrzystości i uspołecznienia mniejszych działań). Pozwoliłoby to racjonalnie wypełnić społeczną próżnię, podnosząc powoli poziom zaufania do sąsiadów, instytucji publicznych, władz samorządowych, organizacji pozarządowych działających na różnych szczeblach.

Zaufanie w praktyce funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania:

Ostatnim elementem, który należy poruszyć omawiając problem zaufania, jest jego wpływ na tworzenie i codzienną pracę partnerstw. Wydaje się, że w dużym stopniu może on wpływać na realny kształt programu LEADER w Polsce. Otóż, to nie jest tak, że wskaźniki niskiego poziomu zaufania i zdolności do współpracy wpływa wyłącznie na poziom projektów realizowanych przez daną grupę. Kształtuje on także wzajemne relacje wewnątrz partnerstwa, wpływa negatywnie na efektywność jego działań i perspektywy rozwoju danej LGD. W tym kontekście nie mogą dziwić pojawiające się wśród badaczy głosy o pewnym wynaturzeniu procesów tworzenia i funkcjonowania lokalnych grup działania. Silna dominacja jednego z sektorów prowadzi do tworzenia się partnerstw klientelistycznych i skolonizowanych. Z drugiej strony istnieje

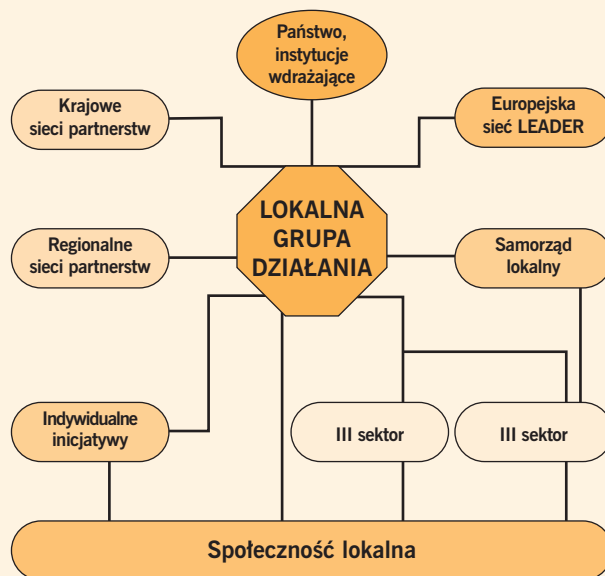
³ (Fox 1996)

szereg grup, którym udało się uniknąć pułapki, władza w nich jest dystrybuowana stosunkowo sprawiedliwie, a partnerstwa funkcjonują nadzwyczaj efektywnie. Rodzi to pytanie o możliwość nakierowania problematycznych lokalnych grup działania na właściwe tory, stworzenia od nowa wzorów współpracy pomiędzy różnymi partnerami o różnym potencjale władzy, czy też inaczej, wytworzenie klimatu zaufania wewnątrz grupy. Oczywiście nie roszczę sobie prawa do wskazywania gotowych rozwiązań, co więcej, proces ten jest najprawdopodobniej nadzwyczaj skomplikowany i rozciągnięty w czasie. Takie jednak narzędzia, jak szkolenia moderatorów, osób aktywizujących pracę LGD, mogą przynieść pozytywne efekty. Ich zadaniem mogłoby być współuczestniczenie w sytuacjach konfliktowych, rozbrajanie struktur i sytuacji potencjalnie groźnych dla funkcjonowania danej grupy. Taka osoba miałaby możliwość do zachęcania czy wręcz silnego ukierunkowania partnerów na współdziałanie. W efekcie pozwoliłoby to wytworzyć nowe standardy współpracy, wzmacniając wzajemne zaufanie współdziałających partnerów.

Na zakończenie chciałbym przedstawić dwa wykresy. Na rysunku nr 1 zaprezentowany został wzorcowy przykład funkcjonowania LGD, który może spowodować wzrost zaufania i zdolności współdziałania. Rysunek nr 2 stanowi wynik badań przeprowadzonych w jednej z polskich grup działania, zaobserwowany w trakcie realizacji projektu w Pilotażowym Programie LEADER+. Analiza wykresów może wskazywać na potrzebę pewnej korekty działań funkcjonujących partnerstw.

W pierwszym, wzorcowym przykładzie lokalna grupa działania spina działalność instytucji i struktur różnego typu. Przy tym typie układu partnerstwo stanowi swego rodzaju pomost pomiędzy mieszkańcami a organizacjami. W sytuacji ograniczonego kapitału zaufania do instytucji wykraczających poza poziom lokalny, pozwala to przypuszczać, że taka grupa pełniłby funkcje pośredniczące, powoli osławając mieszkańców z działaniami organizacji pozarządowych oraz publicznych i prywatnych przedsiębiorców. W pierwszym przykładzie LGD ma możliwość na wykroczenie poza przestrzeń lokalną, przekazując wiedzę i doświadczenie poza region, na poziom całego kraju i Europy. Przekładając to na język sieci, tak skonstruowane partnerstwo pozwala członkom społeczności lokalnych na swego rodzaju „podłączenie się”, zwiększenie potencjalnych możliwości działania. W efekcie może to pozytywnie wpływać na wzrost zaufania do osób, instytucji i inicjatyw skupionych na rozwoju obszarów wiejskich, a działających na różnych poziomach. Jeżeli chodzi o funkcjonowanie partnerstwa, to pierwszy model pozwala na zachowanie niezależności osobom działającym w LGD. Wpływy podmiotów publicznych, organizacji pozarządowych i instytucji ministerialnych są równoważne. Utrzymywanie bezpośredniego kontaktu ze społecznością danego obszaru oraz z organizacjami pozarządowymi działającymi lokalnie, pozwala zakorzenić pracę LGD tworząc stabilną społeczną bazę jej funkcjonowania.

Ryc 1. Modelowy przykład funkcjonowania LGD (z perspektywy mechanizmów budowania potencjału społecznego obszaru)

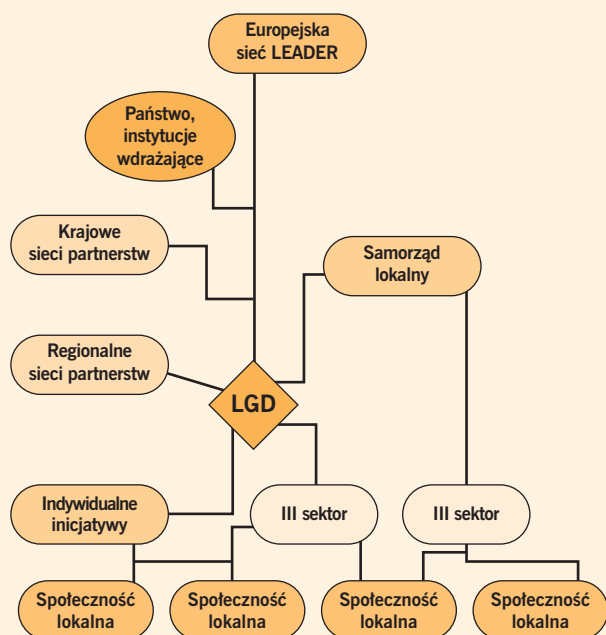

Drugi z wykresów pochodzi z badań prowadzonych w jednej z LGD i wskazuje na pewną asymetrię tworzenia partnerstwa. W drugim modelu kluczową, centralną rolę pełni lokalny samorząd, a partnerstwo stanowi tylko element wsparcia jego działań. Potencjał grupy jest w ten sposób nie w pełni wykorzystany, a profity płynące z transferu przykładów i wiedzy mogą nie wpłynąć na życie społeczne poszczególnych wsi. Przykład ten pokazuje, że LGD stać się może jeszcze jedną instytucją pozarządową działającą na szczeblu regionalnym. Oczywiście LGD pełni istotną rolę, natomiast zdominowanie jej przez jeden sektor, nieliczne połączenia z organizacjami działającymi na poziomie lokalnym oraz z samymi społecznościami powodują, że z punktu widzenia budowy zaufania, zdolności współdziałania na poziomie całego regionu jej znaczenie jest raczej marginalne. Zła organizacja działań takiej grupy nie pozwala w tej sytuacji wyjść poza hasłowość programu, rozmywając innowacyjność mechanizmu. Innymi słowy, drugi z przykładów pokazuje, jak LGD zaplątana w specyfikę i uwarunkowania lokalne traci część możliwości oddziaływania na rozwój i przyszłość obszarów wiejskich.

Znaczącym, a chyba nie dostrzeganym problemem, jest także zróżnicowanie społeczności lokalnych, do których kierowana jest inicjatywa. Rozdrobnienie mające na celu zaspokojenie potrzeb wszystkich obszarów objętych programem, w połączeniu z brakiem działań wspierających współdziałanie, w tym konkretnym przypadku prowadzi do marginalizacji znaczenia programu w skali regionu. Analizując wewnętrzną strukturę takiego partnerstwa należy zwrócić uwagę na jego pozorność. Najistotniejszym dyspozytorem środków pozostaje sektor publiczny, a wewnątrz grupy można mówić o swego rodzaju uzależnieniu członków LGD od silniejszego aktora. Znacznie utrudnia to mobilizację i moderację społecznej aktywności mieszkańców danego obszaru.

Ryc 2. Zaobserwowany model funkcjonowania LGD (z perspektywy mechanizmów budowania społecznego potencjału obszaru)

Podsumowując niniejszy artykuł należy podkreślić, że problem budowy zaufania, tworzenia wzorów współdziałania i współpracy zdaje się być jednym z ważniejszych elementów kształtujących przyszłość obszarów wiejskich. Z całą pewnością jest to problem nadzwyczaj skomplikowany, a lokalnym grupom działania nie dość, że przychodzi borykać się z brakiem zaufania na obszarze objętym aktywnością, to jeszcze jego niedobór odczuwalny jest wśród partnerów. Jestem przekonany, że Program LEADER posiada potencjał i mechanizmy pozwalające zwiększać poziom zaufania i zdolności do współpracy w społecznościach lokalnych. Stawia to przed partnerstwami duże wymagania. Efekty wzmacniania potencjału społecznego nie będą widoczne natychmiast. Dodatkowo są to działania trudne, kosztowne, nie do końca współgrające z potrzebą gwałtownego dofinansowania inwestycji, inicjatyw kluczowych. Z drugiej jednak strony, LEADER jest pewnym laboratorium, narzędziem, dzięki któremu możemy zmierzyć się z nietypowymi problemami. Wymaga to jednak przeformułowania sposobów działania, uwrażliwienia na społeczne czynniki rozwoju obszarów wiejskich. Wymienione we wstępie do artykułu przykłady państw o silnych więziach społecznych pokazały, że współdziałająca społeczność lokalna może stać się bazą rozwoju ekonomicznego.

Bibliografia:

1. Bartkowski, Jerzy, 2003, *Social Capital in Poland*, w: Gabriel Badescu (red), *Social capital in transition to democracy*, Londyn, Routledge
2. Goszczyński, Wojciech, 2008, *Kształtowanie synergicznych form kapitału społecznego, jako warunek prawidłowej aktywizacji społeczności lokalnych*, w: Hanna Podedworna (red)

Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny, Warszawa, Scholar

3. Kniec, Wojciech, 2002, *Socjologia Wsi w Irlandii*, Toruń, UMK

4. Wilkin, Jerzy (red.), 2004, *Rural Poland after with the European Union*, Warszawa, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa

5. Reiser Martin, Heapfer Christian, Nowotny Thomas, Wallace Claire, 2001, *Social capital in transition: a first look at the evidence*, Working Paper, European Bank of Reconstruction and Development

6. Putnam, D. Robert, 1995, *Demokracja w działaniu*, Kraków, Znak

7. Wieruszewska, Maria, 2005, *Self-organisation and building social capital in Polish villages*, w: Zawalińska, Katarzyna (red.), *Rural Development in the Enlarged European Union*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

Wojciech Goszczyński

Instytut Socjologii
Zakład Socjologii Obszarów Rustykalnych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

www.leaderplus.pl

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
www.minrol.gov.pl

Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA
www.fapa.org.pl

Krajowa Rada Izb Rolniczych
www.krir.pl

Centrum Doradztwa Rolniczego
www.cdr.gov.pl

Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich
www.faow.org.pl

Unia Europejska